

The Law of Crisis Persistence in Iran: Explaining the Cyclical Pattern of Internal and External Challenges in the Islamic Republic

Ansar. Amini^{1*}

¹ PhD Student, Department of International Relations, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: ansar.amini@iau.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Amini, A. (2026). The Law of Crisis Persistence in Iran: Explaining the Cyclical Pattern of Internal and External Challenges in the Islamic Republic. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 5(1), 1-17.



© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

In recent decades, Iran has faced numerous domestic and external crises that have not only remained unresolved but have also been continuously reproduced within a recurring cycle. This phenomenon, which is termed the “law of crisis persistence” in the present article, results from a combination of structural, political, and economic factors that have made it difficult to break this cycle. This study seeks to identify the cyclical pattern of crises and examine the factors contributing to their persistence. It does not regard external factors as the principal variable underlying these crises. Rather, the main focus of the article is the Islamic Republic of Iran. Given the breadth of the relevant historical period, the study does not attempt to examine multiple political eras, as doing so could lead to excessive generalization. The principal research question is as follows: To what extent can the existence of a law of crisis persistence be substantiated, and what are the factors and patterns constituting this law? The findings indicate that domestic and external crises in the Islamic Republic of Iran are not merely the consequences of external forces; rather, they are produced by a recurring pattern embedded in Iran’s governance structure. These crises follow a set of factors and mechanisms that may be classified as follows: the prioritization of expediency in governance and the politicization of macro-level decision-making in the Islamic Republic; the absence of elite circulation and the continued presence of crisis-generating actors; the institutionalization of crisis as an instrument for preserving power; a crisis-oriented economy and the inability to achieve sustainable development; the role of foreign policy in reproducing domestic crises; and the internal circulation of crises and the resulting inability to escape from them. Collectively, these factors have created a pattern through which crises are successively reproduced and sustained in the Islamic Republic. Breaking this cycle is unlikely without systematically examining and addressing the aforementioned issues. The criterion used to classify these factors was their greater recurrence in comparison with other contributing variables. This study employs a descriptive-analytical method and draws on historical, economic, and political sources to examine the pattern of crises and their underlying causes.

Keywords: crisis cycle, Islamic Republic of Iran, foreign policy, oil-based economy, centralization, participatory governance, crisis reproduction.

EXTENDED ABSTRACT

The contemporary political history of the Islamic Republic of Iran has been characterized by the persistence and recurrent reproduction of interconnected domestic and external crises. Unlike political systems in which crises are treated as temporary disruptions requiring institutional correction, crisis in Iran appears to have become embedded in the ordinary mechanisms of governance. This article conceptualizes this phenomenon as the “law of crisis persistence,” referring to a recurring pattern through which one crisis is reduced, displaced, or temporarily contained only to be replaced by another. From this perspective, crisis is not merely an unintended consequence of political action, but an enduring component of the political, economic, and administrative order. Although a dominant interpretation attributes Iran’s difficulties primarily to international sanctions, security threats, foreign intervention, and geopolitical hostility, such an approach provides only a partial explanation. External pressures have undeniably imposed substantial economic and political costs, particularly through sanctions and restrictions on trade, investment, and access to foreign currency (Aslan et al., 2020); however, their effects have been intensified by domestic institutional weaknesses, the concentration of political authority, the absence of effective accountability mechanisms, and the persistence of short-term decision-making. The central argument of this study is therefore that recurring crises in Iran are not simply imported from the international environment; rather, they are systematically reproduced through the interaction of domestic governance structures, political expediency, elite continuity, a crisis-oriented economy, coercive responses to public dissatisfaction, and confrontational foreign-policy choices.

The theoretical foundation of the study draws on political science, political economy, and political sociology, while recognizing that conventional theories alone cannot fully explain the specific characteristics of crisis reproduction in Iran. State crisis theory is concerned with conditions under which the legitimacy, authority, institutional cohesion, or functional capacity of government becomes subject to sustained pressure (Hartley, 2024). In this framework, a crisis becomes structural when institutions are unable to resolve the causes of instability and instead reproduce the conditions that initially generated it. Political-economy approaches similarly demonstrate that economic crises cannot be reduced to temporary financial disruptions, because they are frequently rooted in the interaction between political institutions, distributive arrangements, and unequal access to resources (Acemoglu & Robinson, 2012). Crisis studies also emphasize the interdependence of domestic politics and foreign policy, indicating that international behavior is often shaped by internal legitimacy concerns, while external tensions can simultaneously deepen domestic instability (Stem, 2003). Nevertheless, the Iranian case requires a more context-sensitive analytical framework. The article therefore develops the concept of an “Iranian crisis,” in which expediency-oriented governance constitutes the principal explanatory variable, while managerial rigidity, elite entrenchment, a crisis-dependent economy, securitized governance, and confrontational foreign policy operate as interconnected secondary variables. The concept of instrumental rationality is also relevant because short-term measures may be politically rational for regime preservation even when they are socially or economically destructive in the long term (Oakes, 2003).

Methodologically, the study employs a descriptive-analytical design and examines political, economic, historical, and sociological evidence concerning recurring crises in the Islamic Republic. Rather than attempting to cover all historical periods or treating every crisis as analytically equivalent, the research focuses specifically on the governance structure of the Islamic Republic and identifies factors that display a particularly high degree of recurrence. The principal research question asks to what extent

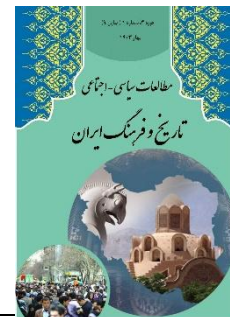
the existence of a “law of crisis persistence” can be substantiated and what factors and mechanisms constitute this pattern. The analysis is organized around six recurring dimensions: expediency-oriented governance and the politicization of macro-level decision-making; the absence of elite circulation and the continued survival of crisis-producing officials; the institutionalization of crisis as an instrument of political preservation; the emergence of a crisis-oriented economy incapable of sustainable development; the role of foreign policy in reproducing domestic instability; and the internal circulation of crises, which obstructs effective exit from the cycle. The study does not claim that external factors are irrelevant, but argues that they become decisive only through their interaction with domestic structures. Sanctions, for example, have caused major socioeconomic consequences, yet their domestic effects have been intensified by weaknesses in currency allocation, fiscal policy, economic transparency, and resource distribution (Beshkhor, 2021). The classification of the six factors is therefore based on their explanatory relevance, structural continuity, and repeated appearance across different crises.

The findings indicate, first, that expediency-oriented governance is one of the most important mechanisms through which crises are reproduced. In both economic and foreign-policy decision-making, short-term regime preservation has repeatedly taken precedence over structural reform. Economic measures such as preferential exchange rates, administrative price controls, monetary expansion, and emergency market intervention may temporarily reduce visible pressure, but frequently generate new forms of corruption, inflation, rent-seeking, and institutional inefficiency. Comparable experiences in oil-dependent and institutionally fragile states demonstrate that exchange-rate controls and discretionary resource allocation cannot substitute for structural reform and may instead deepen economic collapse (Hausmann & Rodríguez, 2015). In Iran, dependence on oil revenues, state intervention, budget deficits, weak fiscal discipline, and the repeated use of monetary expansion have obstructed sustainable economic planning (Ghodsi et al., 2018). The same logic is evident in foreign policy, where ideological confrontation and the prioritization of immediate strategic survival have contributed to sanctions, international isolation, and unequal dependence on a limited number of external partners. Regional support for allied groups has strengthened Iran’s strategic influence in some contexts but has also imposed political and economic costs, particularly when citizens perceive a contradiction between external expenditures and deteriorating domestic living conditions (Juneau, 2016). Consequently, political expediency does not merely postpone reform; it actively transforms unresolved problems into the foundations of subsequent crises.

Second, the analysis shows that the absence of meaningful elite circulation and the institutionalization of crisis as a political instrument reinforce one another. In an adaptive governance system, officials associated with major failures are replaced, institutions are reformed, and policy lessons are incorporated into future decision-making. In the Islamic Republic, however, political loyalty and intra-elite equilibrium frequently appear to take precedence over performance, accountability, and administrative renewal. The continued movement of long-serving officials between influential institutions creates a closed and self-referential decision-making structure in which policy errors are reproduced rather than corrected. This pattern is consistent with analyses of ruling-elite political culture in contemporary Iran, which emphasize the persistence of entrenched political networks and limited circulation among decision-makers (Khosravi & Fard, 2016). At the same time, crises have often been framed as products of foreign conspiracy, thereby legitimizing coercive responses and restricting the political space available for criticism. State responses to demonstrations have repeatedly relied on securitization, repression, arrest, internet restrictions, and the attribution of domestic grievances to external enemies (Alemzadeh, 2023).

Public-opinion research and analyses of protest movements demonstrate that unresolved socioeconomic grievances, rather than disappearing under repression, frequently accumulate and re-emerge in more intense forms (Mohseni et al., 2022). The protests of 2017–2018, 2019–2020, and 2022 illustrate this dynamic, as coercive responses contributed to political distrust, collective anger, and the strengthening of a historical memory of repression (Lob, 2024; Rafiei Bahabadi, 2022; Shahi & Abdoh-Tabrizi, 2020).

In conclusion, the “law of crisis persistence” describes a self-reinforcing sequence in which economic, political, social, and international crises continuously generate one another. Economic instability produces dissatisfaction; dissatisfaction is met with coercive containment rather than structural reform; repression increases political distrust and weakens domestic legitimacy; declining legitimacy encourages more securitized and confrontational policies; external confrontation produces sanctions and international pressure; and sanctions further reduce national income, intensify inflation, and deepen social hardship. The significance of this model lies in demonstrating that the persistence of crisis cannot be adequately explained by foreign pressure alone. External constraints are important, but they operate within a domestic structure that repeatedly magnifies their effects and obstructs institutional learning. Breaking this cycle therefore requires more than isolated policy adjustments, administrative reshuffling, or temporary economic relief. It necessitates simultaneous reforms in fiscal discipline, transparency, economic governance, institutional accountability, elite circulation, political participation, decentralization, foreign-policy de-escalation, and sustainable investment. Most importantly, political survival must be redefined through problem-solving rather than through the postponement, securitization, or instrumentalization of unresolved problems. Unless the logic of governance shifts from crisis management to structural resolution, every temporary remedy is likely to become the source of a subsequent crisis, and the political system will remain trapped in a recurring cycle of instability, repression, economic deterioration, and declining public confidence.



قانون بقای بحران در ایران: تبیین الگوی چرخه‌ی چالش‌های داخلی و خارجی در جمهوری اسلامی

انصار امینی^{*۱}

۱. دانشجوی دکتری، گروه روابط بین الملل، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: ansar.amini@iau.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

امینی، انصار. (۱۴۰۵). قانون بقای بحران در ایران: تبیین الگوی چرخه‌ی چالش‌های داخلی و خارجی در جمهوری اسلامی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۵(۱)، ۱-۱۷.



© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

ایران در دهه‌های اخیر با بحران‌های متعددی در حوزه‌های داخلی و خارجی مواجه بوده که نه تنها حل نشده‌اند، بلکه در چرخه‌ای مداوم بازتولید شده‌اند. این پدیده که ما آن را در این مقاله «قانون بقای بحران» نامیده ایم، ناشی از مجموعه‌ای از عوامل ساختاری، سیاسی و اقتصادی است که امکان خروج از این چرخه را دشوار ساخته است. این پژوهش تلاش می‌کند تا الگوی چرخه بحران‌ها را شناسایی کرده و عوامل مؤثر در تداوم آن را بررسی کند. همچنین متغیر اصلی این بحران‌ها را عوامل خارجی نمی‌داند؛ تمرکز اصلی مقاله حاضر بر جمهوری اسلامی است و به دلیل گستردگی زمان، قصد ندارد چندین دوره را مورد بررسی قرار دهد تا به کلی گویی دچار نشود. سؤال اصلی این است که تا چه اندازه می‌توان به پدیده‌ی قانون بقای بحران قائل بود و عوامل و الگوی این قانون کدامند؟ پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بحران‌های داخلی و خارجی در جمهوری اسلامی نه صرفاً نتیجه عوامل بیرونی، بلکه محصول یک الگوی تکرارشونده در ساختار حکمرانی ایران هستند. این بحران‌ها از عوامل و الگویی تبعیت می‌کنند که می‌توان آن را ذیل ۱-مصلحت‌محوری در حکمرانی و سیاسی سازی در تصمیم‌گیری‌های کلان جمهوری اسلامی، ۲-عدم گردش نخبگان و بقای افراد بحران‌ساز، ۳-نهادینه شدن بحران به عنوان ابزار حفظ قدرت، ۴-اقتصاد بحران‌محور و ناتوانی در توسعه پایدار، ۵-نقش سیاست خارجی در بازتولید بحران‌های داخلی، ۶-چرخش درونی بحران و عدم امکان خروج از آن، در نظر گرفت که تمام این عوامل، الگویی برای توالی بحران و بقای آن را در جمهوری اسلامی شکل داده‌اند که امکان خروج از آن بدون بررسی و رفع مسائل فوق وجود ندارد. معیار تقسیم‌بندی عوامل مورد اشاره، تکرارشوندگی بیشتر آنها نسبت به عوامل دیگر بوده است. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده و از منابع تاریخی، اقتصادی و سیاسی برای بررسی الگوی بحران‌ها و ریشه‌های آن استفاده کرده است.

کلیدواژگان: چرخه بحران، جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی، اقتصاد نفتی، تمرکزگرایی، حکمرانی مشارکتی، بازتولید بحران.

مقدمه

در گستره‌ی حقوق، «قانون» در معنای اصولی است که قانون‌گذار تعریف می‌کند و دیگران ملزم به اطاعت از آن هستند؛ مانند قانون اساسی در یک دولت همچون ایران. از طرف دیگر، قانون در علوم سیاسی، علوم اجتماعی و فلسفه گاهی به معنای قاعده نیز به کار می‌رود. در این مقاله، مراد از قانون در «قانون بقای بحران در ایران»، قواعدی است که به دلیل تکرار شوندگی در تاریخ سیاسی، به‌طور مداوم باعث بحران‌سازی شده‌اند.

در بیشتر نظام‌های سیاسی، بحران‌ها پدیده‌هایی موقتی و گذرا هستند که دولت‌ها برای رفع آن‌ها تلاش می‌کنند؛ اما در جمهوری اسلامی ایران، به نظر می‌رسد که بحران‌ها نه‌تنها حل نمی‌شوند، بلکه به‌طور مداوم بازتولید شده و از بین یکدیگر زاینده می‌شوند. این پدیده «قانون بقای بحران» است؛ بدین معنا که حتی اگر یکی از بحران‌ها کاهش یابد یا مدیریت شود، بحران دیگری به‌جای آن پدیدار می‌شود، به‌گونه‌ای که ساختار حکمرانی همواره درگیر چالش‌های متعدد و مداوم باقی می‌ماند. در چنین وضعیتی، بحران نه صرفاً یک اتفاق ناخواسته، بلکه به بخشی از سازوکار اداره کشور تبدیل شده است.

در ادبیات سیاسی، دیدگاه غالب بر این باور است که بحران‌های جمهوری اسلامی عمدتاً از عوامل بیرونی ناشی می‌شوند؛ تحریم‌های اقتصادی، فشارهای بین‌المللی، تهدیدهای امنیتی و مداخلات خارجی که نظام سیاسی را ناگزیر به مواجهه دائمی با بحران‌ها کرده است. این دیدگاه، ریشه مشکلات را در دشمنی‌های خارجی جست‌وجو کرده و جمهوری اسلامی را قربانی توطئه‌های بین‌المللی می‌داند. بر اساس این تحلیل، چالش‌های اقتصادی ایران نتیجه تحریم‌ها، بحران‌های اجتماعی ناشی از تهاجم فرهنگی و ناآرامی‌های سیاسی محصول توطئه‌های بیگانگان هستند.

در مقابل، این مقاله رویکرد متفاوتی را اتخاذ کرده و بحران‌های جمهوری اسلامی را نه صرفاً ناشی از عوامل بیرونی، بلکه حاصل یک الگوی درونی می‌داند که ساختار حکمرانی، سازوکارهای تصمیم‌گیری و ویژگی‌های اقتصاد سیاسی ایران در بازتولید آن نقش اساسی ایفا می‌کنند. از این منظر، جمهوری اسلامی به‌جای تلاش برای حل بحران‌ها، در بسیاری موارد به‌گونه‌ای عمل کرده که بحران‌ها را تداوم بخشیده و حتی آن‌ها را به ابزاری برای حفظ قدرت تبدیل کرده است. در این چارچوب، می‌توان گفت که بحران در ایران نه یک «حادثه»، بلکه یک «قاعده» است که بر اساس آن، چالش‌های موجود از الگویی مشخص تبعیت می‌کنند و بقای نظام سیاسی تا حد زیادی در گرو مدیریت و کنترل بحران‌ها، نه حذف آن‌ها، قرار گرفته است.

این پژوهش تلاش می‌کند تا با بررسی الگوی چرخه بحران‌ها، عوامل کلیدی در شکل‌گیری و تداوم آن‌ها را شناسایی کند. پرسش اصلی این است که تا چه اندازه می‌توان به «قانون بقای بحران» در جمهوری اسلامی قائل بود و در صورت پذیرش آن، چه عواملی این الگو را بازتولید می‌کنند؟ در پاسخ به این پرسش، مقاله بر محورهای مختلفی، از جمله مصلحت‌محوری در حکمرانی، عدم گردش نخبگان، نهادینه‌شدن بحران به‌عنوان ابزار بقا، ساختار اقتصاد بحران‌محور، تأثیر سیاست خارجی بر بازتولید چالش‌های داخلی، سرکوب اعتراضات و تشدید بی‌اعتمادی عمومی تمرکز دارد. بر این اساس، این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و بررسی مستندات تاریخی، اقتصادی و سیاسی، امکان‌پذیری اصلاحات و راه‌های خروج از این چرخه بحران را نیز مورد ارزیابی قرار خواهد داد. هدف این پژوهش، نه‌تنها تبیین علل تداوم بحران‌ها، بلکه بررسی ظرفیت‌های بالقوه برای عبور از این وضعیت و امکان تغییر در الگوی حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران است.

چارچوب و مبانی نظری

ارزیابی و تبیین پدیده «قانون بقای بحران» در جمهوری اسلامی ایران، مستلزم بررسی اولیه آن در قالب نظریه‌های متعارف علوم سیاسی، اقتصاد سیاسی و جامعه‌شناسی سیاسی است. در این گستره، «نظریه بحران دولت» به بررسی شرایطی می‌پردازد که در آن، مشروعیت، اقتدار یا ظرفیت کارکردی حکمرانی به چالش کشیده می‌شود. این نظریه با رویکردی میان‌رشته‌ای، نحوه مواجهه و مدیریت بحران‌ها توسط دولت‌ها را تحلیل می‌کند (Hartley, 2024). در نمونه ایران، اتخاذ تدابیر سخت‌افزاری در مواجهه با اعتراضات، تشدید فضای امنیتی و بازتولید بی‌اعتمادی عمومی، مانع از حل اساسی بحران‌ها شده و به چرخش درونی و بازتولید آن‌ها انجامیده است.

از منظر «اقتصاد سیاسی» نیز مفهوم بحران، فراتر از اختلالات مالی یا رکود موقت، به پیوندهای متقابل اقتصاد با ساختارهای سیاسی و اجتماعی مربوط است (Acemoglu & Robinson, 2012). در این دیدگاه، بحران‌ها محصول مستقیم انسداد در توسعه پایدار هستند که خود ریشه در تصمیمات حاکمیتی، سیاست‌های توزیعی و چالش‌های ساختاری دارد. در جمهوری اسلامی، وابستگی به اقتصاد رانته، مداخله‌گرایی شدید دولتی، فساد ساختاریافته و سوءمدیریت داخلی، زمینه‌ساز تداوم و تعمیق بحران‌های اقتصادی شده است. از سوی دیگر، نظریه‌پردازی چون اریک کی. استرن بر دیالکتیک و تأثیر متقابل سیاست داخلی و خارجی در بازتولید بحران‌ها تأکید دارند و معتقدند تحلیل سیاست خارجی همواره پیوندی ناگسستنی با بحران‌های داخلی و بین‌المللی دارد (Stem, 2003). در ایران نیز سیاست خارجی تقابل‌گرایانه با غرب و پیگیری استراتژی‌های منطقه‌ای، به‌طور مستقیم به تشدید فشارهای اقتصادی و امنیتی در داخل انجامیده است.

با این حال، به باور نگارنده، هیچ‌یک از این رویکردهای کلاسیک و غربی به‌تنهایی قادر به تبیین دقیق پدیده بحران و بازتولید چرخه‌ای آن در جامعه‌شناسی سیاسی و ساختار حاکمیتی ایران امروز نیستند؛ چراکه «قانون بقای بحران» در جمهوری اسلامی، نه یک پدیده عارضی و تصادفی، بلکه بخشی از مکانیسم درونی و هنجارین حکمرانی آن است. وضعیت درهم‌تنیده و آنومیک بحران در ایران، که می‌توان از آن به تعبیر «شلم‌شوربای بحران» یاد کرد، در قالب نظریه‌های استاندارد توسعه یا روابط بین‌الملل قابل تحلیل نیست. از این‌رو، پژوهش حاضر از فروکاستن بحث به یک نظریه خاص غربی اجتناب کرده و چارچوب تحلیلی خود را بر مبنای مفهوم بومی «بحران ایرانی» استوار می‌سازد؛ مفهومی که در آن، «مصلحت‌محوری» به‌عنوان متغیر اصلی و سایر مؤلفه‌ها، نظیر تصلب مدیریتی، اقتصاد بحران‌محور و سیاست خارجی تقابلی، به‌عنوان متغیرهای فرعی عمل می‌کنند. در این مسیر، تلاش می‌شود با تکیه بر مصادیق تجربی، تحلیل جامعی از وقایع ارائه شده و ماهیت متمایز و خودارجاع بحران در ایران نشان داده شود.

الگوی تکرارشونده بحران در جمهوری اسلامی ایران

بحران‌های داخلی و خارجی در جمهوری اسلامی ایران را نمی‌توان صرفاً به عوامل بیرونی نسبت داد، بلکه این بحران‌ها از یک الگوی تکرارشونده در ساختار حکمرانی این نظام تبعیت می‌کنند. این الگو ریشه در عواملی دارد که به‌شکل سیستماتیک بحران را بازتولید کرده و امکان خروج از آن را دشوار می‌سازد. در ادامه، به ۶ عامل کلیدی در شکل‌گیری و تداوم این بحران‌ها پرداخته می‌شود:

مصلحت‌محوری در حکمرانی و تصمیم‌گیری سیاسی

مصلحت‌محوری در حکمرانی، به معنای اتخاذ تصمیمات کوتاه‌مدت برای عبور از بحران‌ها، بدون پرداختن به اصلاحات اساسی، یکی از ویژگی‌های غالب در نظام‌های غیرلیبرال و اقتدارگراست. در جمهوری اسلامی ایران، این الگو به‌وضوح در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاست خارجی دیده می‌شود. مصلحت‌محوری را می‌توان از منظر عقلانیت ابزاری ماکس وبر در قالب بقای رژیم‌های اقتدارگرا تحلیل کرد (Oakes, 2003). چه اینکه در نظام‌های اقتدارگرا، سیاست‌گذاران معمولاً به‌جای اجرای اصلاحات بنیادین، سیاست‌هایی موقتی و واکنشی

اتخاذ می‌کنند تا تعادل قدرت را حفظ کرده و مشروعیت خود را تأمین کنند. در اینجا سعی می‌شود که مصلحت‌محوری در دو گستره‌ی اقتصاد و سیاست خارجی، با ذکر مصادیق، مورد تحلیل قرار گیرد:

اقتصاد، در شرایطی که یکی از بزرگ‌ترین مسائل و چالش‌های مردم ایران است، بسیار مهم جلوه می‌کند. یکی از بارزترین جلوه‌های مصلحت‌محوری در جمهوری اسلامی، سیاست‌های اقتصادی آن در مواجهه با تحریم‌های بین‌المللی است. به جای اصلاح ساختاری و کاهش وابستگی به نفت، سیاست‌گذاران به دورزدن تحریم‌ها، تخصیص ارز ترجیحی و افزایش کنترل‌های دولتی پرداخته‌اند. این اقدامات نه تنها به کاهش تحریم‌ها کمک نکرده، بلکه موجب فساد گسترده و تورم شده است. به عنوان مثال، تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی در سال ۱۳۹۷، به عنوان راهکاری برای کنترل قیمت‌ها، منجر به رانت و فساد گسترده شد. «سیاست تخصیص ارز در ایران، به ویژه در دوران بحران‌های ارزی، همواره یکی از ابزارهای کلیدی دولت‌ها برای مدیریت منابع ارزی و کنترل بازار بوده است. با این حال، بررسی اجرای سیاست ارز ترجیحی ۴۲۰۰ تومانی در سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که این سیاست نه تنها به اهداف خود در کنترل قیمت‌ها و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر نرسید، بلکه منجر به رانت گسترده، ناکارآمدی اقتصادی و فساد سیستماتیک شد» (Beshkhor, 2021). واقعیت این است که سیاست‌های ارزی در کشورهای نفتی همچون ایران، اغلب در چارچوب «بیماری هلندی» و «رانت‌جویی» بررسی می‌شوند. لذا در نظام‌هایی که نهادهای اقتصادی فراگیر وجود ندارند، تخصیص منابع ارزی با هدف حمایت از گروه‌های خاص و حفظ تعادل سیاسی صورت می‌گیرد، نه برای اصلاحات ساختاری. این رویکرد در نظام‌های اقتدارگرای دیگر نیز قابل مشاهده است. «ونزوئلا در دهه سال ۲۰۰۰ میلادی سیاست تثبیت نرخ ارز را اجرا کرد، اما به دلیل فساد گسترده و عدم نظارت، نرخ تورم به شدت افزایش یافت و بحران ارزی تشدید شد» (Hausmann & Rodríguez, 2015). در این مثال، شباهت وضعیت ایران با ونزوئلا نشان می‌دهد که سیاست تخصیص ارز، بدون اصلاحات ساختاری، نه تنها بحران را حل نمی‌کند، بلکه مشکلات اقتصادی را تشدید می‌کند.

روشن است که مصلحت‌محوری در سیاست‌گذاری، به معنای اتخاذ تصمیماتی است که در کوتاه‌مدت از هزینه‌های سیاسی، اجتماعی یا اقتصادی بکاهد، اما در بلندمدت، نه تنها موجب حل ریشه‌ای مشکلات نمی‌شود، بلکه خود منشأ بحران‌های جدیدی می‌گردد. در این چارچوب، حاکمیت به جای پرداختن به اصلاحات ساختاری، با استفاده از سیاست‌های کنترل‌محور، توزیع رانت و مداخلات موقتی در بازارها تلاش می‌کند تا بحران‌ها را مدیریت کند؛ اما در بلندمدت، همین رویکرد باعث شکل‌دهی به بحران‌های دیگر می‌شود.

یکی دیگر از جلوه‌های بارز مصلحت‌محوری در سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی، نحوه تنظیم روابط خارجی آن، به ویژه در تعامل با کشورهای غربی و آمریکا در مقایسه با چین و روسیه است. به جای ایجاد سیاستی متوازن که بتواند منافع ملی را در تعاملات بین‌المللی بهینه‌سازی کند، سیاست خارجی جمهوری اسلامی عمدتاً بر مبنای رویکرد ایدئولوژیک و کوتاه‌مدت شکل گرفته است. این سیاست باعث شده تا ایران از ظرفیت‌های اقتصادی و تکنولوژیکی کشورهای غربی محروم شود و در مقابل، وابستگی‌اش به چین و روسیه افزایش یابد. به عنوان مثال، در سال‌های اخیر، ایران به دلیل تحریم‌های گسترده آمریکا و اروپا، به طور فزاینده‌ای به چین و روسیه نزدیک شده است. قرارداد ۲۵ ساله با چین و توافقات راهبردی با روسیه، نمونه‌هایی از این رویکرد هستند. در حالی که این روابط ممکن است در کوتاه‌مدت برخی مزایا، مانند دسترسی به بازارهای جایگزین و همکاری در حوزه‌های نظامی و انرژی را فراهم کند، اما در بلندمدت، موجب تضعیف استقلال اقتصادی ایران شده و موقعیت این کشور را به یک بازیگر ضعیف در مذاکرات بین‌المللی تبدیل کرده است. در مقایسه، سیاست خارجی چین نشان می‌دهد که این کشور، با وجود داشتن تضادهای جدی با آمریکا، رویکردی عمل‌گرایانه اتخاذ کرده و هم‌زمان با حفظ استقلال سیاسی، از فرصت‌های اقتصادی همکاری با غرب نهایت استفاده را برده است. این در حالی است که ایران، به دلیل اتخاذ سیاست‌های مبتنی بر تقابل و عدم تلاش

برای کاهش تنش‌ها، نه تنها از سرمایه‌گذاری‌های غربی محروم مانده، بلکه در قراردادهای خود با چین و روسیه نیز در موقعیتی نامتقارن قرار گرفته است.

این شواهد نشان می‌دهد که مصلحت‌محوری در حکمرانی جمهوری اسلامی، نه یک واکنش موقتی، بلکه یک الگوی مستمر تصمیم‌سازی است؛ الگویی که در آن، معیار اصلی انتخاب سیاست‌ها نه حل ریشه‌ای مسائل، بلکه کاهش فشار فوری، حفظ توازن قدرت و جلوگیری از انتقال هزینه‌های سیاسی به هسته تصمیم‌گیر است. در حوزه اقتصاد، ترجیح ابزارهایی چون ارز ترجیحی، کنترل‌های دستوری، توزیع امتیاز و مدیریت مقطعی بازار، بیانگر آن است که حکومت به جای پذیرش هزینه‌های سیاسی اصلاحات ساختاری، به سیاست‌هایی متوسل می‌شود که در کوتاه‌مدت آرامش نسبی ایجاد می‌کنند، اما در بلندمدت به فساد، ناکارآمدی و تشدید بحران می‌انجامند. در سیاست خارجی نیز ترجیح ائتلاف‌ها و توافقات نامتوازن ناشی از فشار تحریم، به جای تنش‌زدایی پایدار و تنوع‌بخشی متوازن به روابط بین‌المللی، مؤید آن است که هدف اصلی، عبور از تنگناهای فوری و حفظ بقا در شرایط فشار است، نه بازآرایی عقلانی و پایدار منافع ملی. بنابراین، برآیند دو عرصه اقتصاد و سیاست خارجی، این فرضیه را تقویت می‌کند که منطق غالب در حکمرانی جمهوری اسلامی، منطق مصلحت‌محور بقاگرا است؛ منطقی که با تقدم دادن به مهار بحران در لحظه، اصلاحات بنیادی را به تعویق می‌اندازد و از همین رهگذر، خود به بازتولید ادواری بحران‌ها می‌انجامد.

عدم گردش نخبگان و بقای افراد بحران‌ساز

یکی از چالش‌های اساسی حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران، عدم گردش نخبگان و حضور مداوم سیاستمداران و مدیرانی است که در ایجاد یا مدیریت بحران‌های گذشته نقش داشته‌اند. در نظام‌های سیاسی کارآمد، تغییر و گردش نخبگان یکی از شاخص‌های پویایی و سلامت نظام حکمرانی محسوب می‌شود (Khosravi & Fard, 2016)؛ اما در ایران، بسیاری از سیاستمداران و مدیران کلیدی که در بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نقش داشته‌اند، نه تنها از ساختار قدرت کنار گذاشته نمی‌شوند، بلکه با تغییر جایگاه، همچنان در نظام تصمیم‌گیری باقی می‌مانند. این وضعیت موجب ادامه سیاست‌های ناکارآمد، تکرار بحران‌ها و کاهش پویایی نظام حکمرانی شده است. در حالی که بسیاری از کشورها پس از هر بحران، اقدام به اصلاح ساختارهای مدیریتی و جایگزینی مسئولان ناکارآمد می‌کنند، در ایران، ساختار قدرت به گونه‌ای طراحی شده که تداوم حضور مدیران قدیمی بر بقای نظام اولویت دارد، نه اصلاحات اساسی.

برای مثال، بسیاری از مقامات کلیدی جمهوری اسلامی از زمان جنگ ایران و عراق تاکنون، یعنی ۴ دهه، در پست‌های مختلف باقی مانده‌اند، بدون آنکه سیاست‌های ناکارآمد آنان اصلاح شود. افرادی که در دوران مدیریت خود، منشأ بحران‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بوده‌اند، پس از کنار رفتن از یک جایگاه، در جایگاه دیگری قرار گرفته‌اند، بی‌آنکه مسئولیتی در قبال عملکرد گذشته خود بپذیرند. محمود احمدی‌نژاد، رئیس‌جمهور پیشین که سیاست‌های اقتصادی و دیپلماسی او یکی از عوامل تشدید تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی بود، پس از پایان دوره ریاست‌جمهوری نه تنها از ساختار قدرت کنار گذاشته نشد، بلکه به عضویت مجمع تشخیص مصلحت نظام درآمد تا مجدداً در تصمیم‌گیری‌های کلان کشور نقش‌آفرینی کند. نمونه‌ی دیگر، محمدرضا فرزین، رئیس‌کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۱، در دوران ریاست‌جمهوری ابراهیم رئیسی است که از جمله مسئولان اقتصادی است که در دوره‌های مختلف با تصمیماتش در معرض انتقاد قرار گرفت و با وجود بحران‌ها و مشکلات اقتصادی که تحت مدیریت او به وجود آمد، در مسئولیت‌های کلیدی باقی ماند و با روی کار آمدن مسعود پزشکیان، رئیس‌جمهور جدید، بر ریاست کل بانک مرکزی قرار گرفت. از زمان تحویل ریاست نهاد فوق، دلار از ۴۴ هزار تومان به ۸۷ هزار تومان، یعنی دو برابر، در بهمن سال ۱۴۰۳ رسید.

عدم تغییر نخبگان و تثبیت مدیران بحران‌ساز در ساختار قدرت، موجب شده که کشور به جای اصلاحات ساختاری و حل ریشه‌ای مشکلات، در یک چرخه تکراری از بحران‌های خودساخته گرفتار شود. سیاستمداران به جای پذیرش مسئولیت و کناره‌گیری از قدرت، با تغییر

موقعیت خود در نظام حکمرانی، همچنان به تداوم سیاست‌های ناکارآمد ادامه می‌دهند. این وضعیت نه تنها اعتماد عمومی را کاهش داده، بلکه موجب انسداد سیاسی، اقتصادی و مدیریتی شده است که در بلندمدت، هزینه‌های سنگینی بر جامعه تحمیل خواهد کرد.

نهادینه‌شدن بحران به عنوان ابزار حفظ قدرت

در جمهوری اسلامی ایران، بحران‌ها به‌طور مکرر به ابزاری برای حفظ قدرت و ایجاد انسجام درونی بدل شده‌اند. این وضعیت، به‌ویژه در زمان اعتراضات اجتماعی یا سیاسی و بحران‌های اقتصادی مشاهده می‌شود. در این مواقع، به جای اینکه مقامات به مطالبات عمومی پاسخ دهند یا به اصلاحات پایدار و بنیادی روی آورند، از بحران‌ها به عنوان ابزاری برای تقویت مشروعیت داخلی خود و سرکوب مخالفان استفاده می‌کنند (Alemzadeh, 2023). در بسیاری از اعتراضات اجتماعی در جمهوری اسلامی، مقامات به جای پذیرش مطالبات معترضان یا ایجاد اصلاحات جدی، بحران‌ها را به تهدیدات خارجی نسبت داده و مخالفان داخلی را به وابستگی به بیگانگان متهم کرده‌اند. این رفتار، که از آن می‌توان تحت عنوان «سیاست بحران‌سازی» یاد کرد، هدفی جز توجیه سرکوب داخلی و تقویت انسجام بین جناح‌های مختلف حاکمیت ندارد. برای مثال، در اعتراضات دی‌ماه ۱۳۹۶ و آبان ۱۳۹۸، مقامات دولتی و امنیتی به‌طور مکرر از اتهام‌زنی به معترضان مبنی بر همکاری با دشمنان خارجی یا وابستگی به شبکه‌های بیگانه استفاده کردند (Mohseni et al., 2022). این اقدامات به‌طور غیرمستقیم باعث ایجاد فضای سرکوب و محدودیت برای هرگونه نقد داخلی شد. به عنوان نمونه، در جریان اعتراضات آبان ۱۳۹۸ که در اعتراض به افزایش قیمت بنزین به وقوع پیوست، مقامات دولتی معترضان را به همکاری با دشمنان خارجی و آشوب‌طلبان متهم کرده و فضای سرکوب را توجیه کردند. این در حالی است که بسیاری از معترضان، خواسته‌های اقتصادی و معیشتی داشتند و هیچ وابستگی به خارج نداشتند.

در شرایط بحرانی اقتصادی و تحریم‌های بین‌المللی، مقامات جمهوری اسلامی به‌طور مرتب از این وضعیت برای تقویت اتحاد درونی و توجیه تصمیمات سیاسی خود استفاده کرده‌اند. در رسانه‌های نزدیک به حکومت، به‌طور خاص صداوسیما جمهوری اسلامی، بحران‌های اقتصادی و تحریم‌ها به جای اینکه به عنوان چالش‌هایی برای اصلاحات اقتصادی و بهبود وضعیت معیشتی مردم مورد توجه قرار گیرند، به عنوان ابزاری برای حفظ نظم سیاسی و مشروعیت حاکمیت استفاده شده‌اند. در برخی موارد، مسئولان جمهوری اسلامی بحران اقتصادی را به تهدیدات خارجی و دشمنان داخلی نسبت داده‌اند تا فضای انتقاد را محدود کنند و توجه مردم را از مشکلات داخلی منحرف نمایند. این روند نشان‌دهنده نهادینه‌شدن بحران به عنوان یک ابزار در جهت حفظ قدرت، ایجاد انسجام درونی در ساختار حاکمیتی و توجیه سرکوب مخالفان است. در چنین شرایطی، بحران به جای تهدید، به ابزاری برای حفظ موقعیت‌های سیاسی و تثبیت حاکمیت تبدیل می‌شود.

این شواهد تجربی به‌وضوح فرضیه «تصلب مدیریتی و بازتولید بحران از طریق انسداد در گردش نخبگان» را تأیید می‌کند. تداوم حضور کارگزاران بحران‌ساز در لایه‌های تصمیم‌گیری نشان می‌دهد که در الگوی حکمرانی جمهوری اسلامی، وفاداری سیاسی و حفظ تعادل در توزیع قدرت میان جناح‌های درون حاکمیتی، بر کارآمدی و پاسخ‌گویی ترجیح دارد. انتقال مدیران از نهادی به نهاد دیگر پس از بروز ناکارآمدی‌های فاحش - به‌ویژه در حوزه‌های کلیدی چون سیاست‌گذاری ارزی و نهادهای اجماعی سیاست‌ساز - نشان‌دهنده نوعی «مصونیت سیستماتیک» برای طبقه حاکم است. این ساختار بسته، با مسدود کردن مجاری ورود نخبگان جدید و ایده‌های اصلاحی، عملاً نظام تصمیم‌گیری را به یک چرخه بسته و خودارجاع تبدیل می‌کند که در آن، خطاهای گذشته نه تنها تنبیه نمی‌شوند، بلکه به عنوان پیش‌فرض‌های تصمیم‌گیری بعدی تکرار می‌گردند. در نتیجه، این بن‌بست ساختاری در گردش نخبگان، فرضیه تحقیق مبنی بر ترجیح «بقا و ثبات درون گروهی حاکمان» بر «کارآمدی معطوف به حل مسئله» را اثبات می‌کند؛ رویکردی که هزینه ناکارآمدی کارگزاران را از ساختار سیاسی برداشته و مستقیماً به زیست عمومی جامعه منتقل می‌سازد.

اقتصاد بحران‌محور و ناتوانی در توسعه پایدار

در جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های اقتصادی عمدتاً واکنشی به بحران‌ها بوده و در بسیاری از موارد، برنامه‌ریزی بلندمدتی برای توسعه پایدار مشاهده نمی‌شود. به عبارت دیگر، مقامات اقتصادی بیشتر به‌جای مواجهه با مشکلات از طریق اقدامات ساختاری و اساسی، بر راهکارهای کوتاه‌مدت و مقابله با بحران‌ها از طریق ابزارهایی مانند چاپ پول، استقراض از بانک مرکزی و افزایش وابستگی به درآمدهای نفتی تمرکز کرده‌اند. این رویکرد منجر به مشکلات اقتصادی مزمن، از جمله تورم فزاینده، کاهش توان اقتصادی و عدم ثبات در کشور شده است. به‌عنوان نمونه، «در مواجهه با کاهش درآمدهای نفتی، که به‌ویژه از زمان تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی بین‌المللی به‌شدت تشدید شد، دولت‌ها به‌جای تمرکز بر توسعه صنایع غیرنفتی و کاهش هزینه‌های عمومی، بیشتر به استفاده از سیاست‌های کوتاه‌مدت، مانند افزایش چاپ پول و استقراض از بانک مرکزی، روی آورده‌اند» (Ghods et al., 2018). این اقدامات، که به دلیل بی‌توجهی به الزامات توسعه پایدار و توانمندسازی صنایع داخلی انجام شد، منجر به افزایش تورم و ایجاد بحران‌های اقتصادی دیگر در کشور گردید.

یکی از پیامدهای این نوع سیاست‌گذاری، افزایش چاپ پول و استقراض از بانک مرکزی برای تأمین هزینه‌های دولت بوده است. این سیاست‌ها به تورم فزاینده و کاهش ارزش پول ملی منجر شده‌اند. برای نمونه، در دوره‌های مختلف، نظیر سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ که ایران با مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم‌ها مواجه بود، مقامات اقتصادی با استفاده از این سیاست‌ها توانستند بحران‌های موقتی را مدیریت کنند؛ اما در بلندمدت، این سیاست‌ها باعث تشدید بحران‌های اقتصادی، نظیر تورم بالا، رکود اقتصادی و کاهش قدرت خرید مردم شدند. در این شرایط، دولت‌ها به‌جای اتخاذ سیاست‌های ساختاری، مانند توسعه صنعت و کشاورزی یا کاهش وابستگی به نفت، بیشتر بر استفاده از راهکارهای موقت و پشتیبانی از بخش‌های اقتصادی از طریق چاپ پول و استقراض از بانک مرکزی تمرکز کرده‌اند. این نوع رویکرد نه تنها بحران‌های اقتصادی را حل نکرده است، بلکه به تثبیت مشکلات ساختاری و بحران‌های مزمن اقتصادی منجر شده است. این روند سیاست‌گذاری واکنشی به بحران‌ها، که بیشتر بر استفاده از ابزارهای اقتصادی مقطعی تمرکز دارد، مانع از توسعه پایدار و اصلاحات ساختاری در اقتصاد ایران می‌شود. در نتیجه، اقتصاد ایران در دام وابستگی به درآمدهای نفتی و سیاست‌های پولی کوتاه‌مدت گرفتار می‌ماند و اصلاحات اساسی که می‌تواند به کاهش وابستگی به نفت و ایجاد زمینه‌های رشد اقتصادی پایدار کمک کند، به تعویق می‌افتد.

تحلیل ساختار تصمیم‌گیری اقتصادی در جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که الگوی «اقتصاد بحران‌محور»، مستقیماً فرضیه تقابل مصلحت‌محوری بکاگرا با توسعه پایدار را تأیید می‌کند. سند چشم‌انداز بیست‌ساله ایران (۱۳۸۴-۱۴۰۴)، که قرار بود جایگاه نخست اقتصادی، علمی و فناوری را در منطقه آسیای جنوب غربی برای کشور به ارمغان آورد، عملاً به دلیل غلبه رویکردهای واکنشی و مصلحتی به سندی بایگانی‌شده تبدیل شد؛ سرنوشتی که کم‌وبیش گریبان‌گیر برنامه‌های چهارم تا هفتم توسعه نیز گردیده است. در این الگوی حکمرانی، اهداف راهبردی اسناد بالادستی و برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، که نیازمند ثبات سیاسی، انضباط مالی، تنش‌زدایی بین‌المللی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی هستند، همواره قربانی تصمیمات ضرب‌الاجلی و اضطراری برای مهار بحران‌های روزمره، مانند تأمین بودجه جاری، مهار لحظه‌ای نوسانات ارز و جبران کسری بودجه از طریق چاپ پول و استقراض از بانک مرکزی، شده‌اند. به بیان دیگر، حاکمیت با تعلیق مداوم برنامه‌های توسعه در پیشگاه مصلحت‌های بکا، اولویت را از «توسعه پایدار و نهادسازی اقتصادی» به «مدیریت بقا و توزیع رانت برای حفظ ثبات کوتاه‌مدت» تغییر داده است. این امر نشان می‌دهد که در توازن میان مصلحت حفظ وضع موجود و ضرورت اصلاحات ساختاری، منطق تصمیم‌گیری همواره به سمت رفتارهای انفعالی و مسکن‌های تورم‌زا متمایل بوده که نتیجه محتوم آن، قربانی شدن توسعه بلندمدت ملی و شکست کلان‌پروژه‌های برنامه‌محور کشور است.

نقش سیاست خارجی در بازتولید بحران‌های داخلی

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، با تأکید بر تقابل با غرب و حمایت از گروه‌های همسو در منطقه، تأثیرات قابل‌توجهی بر بازتولید بحران‌های داخلی داشته است. این رویکرد منجر به انزوای بین‌المللی، تحریم‌های اقتصادی شدید و تشدید مشکلات داخلی شده است. جمهوری اسلامی ایران با حمایت گسترده از گروه‌هایی مانند حزب‌الله لبنان و حوثی‌های یمن، سعی در گسترش نفوذ خود در منطقه داشته است. این حمایت‌ها شامل کمک‌های مالی، تسلیحاتی و آموزشی بوده و به‌طور مستقیم بر اقتصاد ایران تأثیر گذاشته است. به‌عنوان مثال، برآورد می‌شود که ایران سالانه حدود ۷۰۰ میلیون دلار به حزب‌الله لبنان کمک می‌کند (Deutsche, 2023). این حمایت‌ها نه تنها منجر به افزایش تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران شده، بلکه باعث نارضایتی داخلی نیز گردیده است. بسیاری از شهروندان ایرانی، با توجه به مشکلات اقتصادی کشور، تخصیص منابع به گروه‌های خارجی را مورد انتقاد قرار داده‌اند. سیاست‌های خارجی ایران، به‌ویژه پس از خروج آمریکا از توافق هسته‌ای در سال ۲۰۱۸، منجر به اعمال تحریم‌های شدید اقتصادی شده است. این تحریم‌ها تأثیرات منفی بر اقتصاد ایران داشته و به کاهش ارزش پول ملی، افزایش تورم و بیکاری منجر شده است. به‌عنوان نمونه، پس از اظهارات مقامات ایران در مخالفت با مذاکرات هسته‌ای با آمریکا، در اواخر بهمن سال ۱۴۰۳ ارزش ریال به پایین‌ترین سطح خود رسید و دلار آمریکا به ۸۷ هزار تومان رسید (Gambrell, 2025).

به نظر می‌رسد که در بعد منطقه‌ای، حمایت ایران از گروه‌هایی مانند حزب‌الله و حوثی‌ها، تنش‌های منطقه‌ای را افزایش داده و به درگیری‌های نظامی منجر شده است. این درگیری‌ها هزینه‌های مالی و انسانی زیادی را به همراه داشته و به تضعیف موقعیت ایران در منطقه انجامیده است (Juneau, 2016). در بعد داخلی، تخصیص منابع به این گروه‌ها، درحالی‌که کشور با مشکلات اقتصادی مواجه است، باعث افزایش نارضایتی عمومی شده و اعتراضاتی را در پی داشته است. بر این اساس، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، با تأکید بر تقابل با غرب و حمایت از گروه‌های منطقه‌ای، به‌جای تقویت ثبات و توسعه داخلی، منجر به بازتولید بحران‌های داخلی و تشدید مشکلات اقتصادی و اجتماعی شده است. بازنگری در این سیاست‌ها و تمرکز بر منافع ملی و توسعه پایدار می‌تواند به کاهش بحران‌های داخلی و بهبود وضعیت کشور کمک کند. نشانه‌های تقابل رویکرد غالب مردم با سیاست‌های منطقه‌ای نظام را می‌توان در شعارهایی که در اعتراضات سر می‌دهند، مشاهده کرد. به‌عنوان نمونه، شعار «سوریه را رها کن، فکری به حال ما کن» یکی از شعارهای اعتراضی در ایران است که در اعتراضات مختلف، از جمله در دی ۱۳۹۶، آبان ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱، سر داده شد. معترضان با سردادن این شعار، اعتراض خود را نسبت به تخصیص منابع مالی و اقتصادی ایران به این گروه‌ها، در شرایطی که خود ایران با مشکلات اقتصادی و معیشتی جدی روبه‌رو است، ابراز می‌کنند.

برخورد‌های امنیتی با اعتراضات مردمی در جمهوری اسلامی، به‌ویژه در سال‌های اخیر، نه تنها نتوانسته‌اند نارضایتی را کاهش دهند، بلکه عملاً به تشدید بحران‌های داخلی و تقویت حافظه تاریخی اعتراضات در میان بخش‌های مختلف جامعه منجر شده‌اند (Lob, 2024). این رویکرد حکومتی در پاسخ به اعتراضات، شامل استفاده از سرکوب‌های شدید، بازداشت‌های گسترده، محدودیت‌های اینترنتی و خشونت فیزیکی علیه معترضان بوده است. هدف از این اقدامات، به‌طور معمول پایان‌دادن به بحران‌ها و برقراری آرامش در جامعه بوده، اما بر اساس تجربه تاریخی و تحلیل‌های سیاسی، این سیاست‌ها عملاً به تقویت نارضایتی و گسترش بحران در درازمدت منجر شده‌اند.

پس از انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۳۸۸، که بحث تقلب و عدم شفافیت در نتایج از جانب معترضان مطرح بود، مردم به خیابان‌ها آمدند تا اعتراضات خود را نسبت به نتایج انتخابات ابراز کنند. حکومت در واکنش به این اعتراضات، از سرکوب‌های خشونت‌آمیز و محدودیت‌های اینترنتی استفاده کرد، به‌طوری‌که شمار زیادی از معترضان کشته یا بازداشت شدند. این سرکوب‌ها نه تنها نتوانست اعتراضات را متوقف کند، بلکه به تقویت نارضایتی در میان مردم و افزایش بی‌اعتمادی به حاکمیت منجر شد. به‌ویژه، بخش بزرگی از جوانان و فعالان سیاسی احساس

کردند که اصلاحات سیاسی در داخل کشور ممکن نخواهد بود و این بحران‌ها عملاً حافظه تاریخی بحران را در میان نسل‌های جدید تقویت کرد.

در سال ۱۳۹۶، افزایش مشکلات اقتصادی و بحران‌های معیشتی موجب بروز اعتراضات در برخی از شهرهای ایران شد. معترضان خواستار پاسخ‌گویی مسئولان درباره بحران‌های اقتصادی، فساد و ناتوانی دولت در حل مشکلات معیشتی بودند. در واکنش به این اعتراضات، دولت نه تنها به مطالبات مردمی پاسخ نداد، بلکه از سرکوب‌های شدید امنیتی و محدودیت‌های رسانه‌ای استفاده کرد. این برخوردها نه تنها موجب پایان اعتراضات نشد، بلکه احساس بی‌اعتمادی و نارضایتی را در میان مردم گسترش داد. همچنین، اعتراضات ۱۳۹۶، به‌ویژه در میان جوانان و طبقات پایین‌تر اجتماعی، به‌عنوان علامتی از ناکارآمدی دولت در پاسخ به بحران‌ها دیده شد و این مسئله به تقویت بحران‌های اجتماعی منجر گردید.

پس از مرگ مشکوک مهسا امینی در بازداشت گشت ارشاد، اعتراضات گسترده‌ای در سراسر ایران، به‌ویژه در میان زنان، شکل گرفت. این اعتراضات عمده‌تاً بر محدودیت‌های آزادی‌های فردی و حقوق زنان متمرکز بود. در واکنش به این اعتراضات، حکومت از نیروهای امنیتی، پلیس ضدشورش و گارد ویژه استفاده کرد و اینترنت در بسیاری از مناطق قطع شد. سرکوب‌ها و خشونت‌ها نه تنها باعث پایان اعتراضات نشد، بلکه منجر به گسترش نارضایتی و افزایش تظاهرات در سطح ملی و بین‌المللی گردید. برخی تحلیلگران سیاسی اشاره کرده‌اند که سرکوب‌های امنیتی در اعتراضات ۱۴۰۱ موجب تشدید بحران مشروعیت نظام در میان مردم و افزایش حافظه تاریخی بحران‌ها شده است و مطالبات فراموش‌شده و اکثریت خشمگین را تداعی می‌کرد (Rafiei Bahabadi, 2022). اینجاست که برخوردهای امنیتی با اعتراضات مردمی نه تنها نتوانسته‌اند بحران‌ها را مهار کنند، بلکه به‌طور مداوم موجب گسترش نارضایتی اجتماعی، افزایش بی‌اعتمادی مردم به نهادهای دولتی و تقویت حافظه تاریخی بحران‌ها در میان نسل‌های مختلف شده‌اند. این سرکوب‌ها، به‌جای پاسخ‌گویی به مطالبات مردم، بیشتر باعث انسداد فضا برای اصلاحات و تشدید فضای سرکوبگرانه گردیده است. این روند در نهایت به بحران‌های بیشتر اجتماعی و سیاسی دامن زده است و به نظر می‌رسد که ادامه سیاست‌های سرکوبگرانه تنها به بازتولید بحران در جامعه خواهد انجامید.

چرخش درونی بحران و عدم امکان خروج از آن

بحران‌های ساختاری در ایران به‌گونه‌ای به هم پیوسته‌اند که خروج از آن‌ها دشوار شده و کشور را در یک چرخه مداوم از بحران‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و بین‌المللی گرفتار کرده است. این چرخه بحران شامل چند مرحله کلیدی است:

- ۱- بحران اقتصادی - سیاسی - اجتماعی ← ۲- نارضایتی عمومی ← ۳- سرکوب اعتراضات و افزایش بی‌اعتمادی سیاسی ← ۴- سیاست‌های خارجی تقابلی و افزایش فشارهای بین‌المللی ← ۵- تحریم‌های اقتصادی و کاهش درآمدهای ملی ← بازگشت و تشدید بحران اقتصادی - سیاسی - اجتماعی.

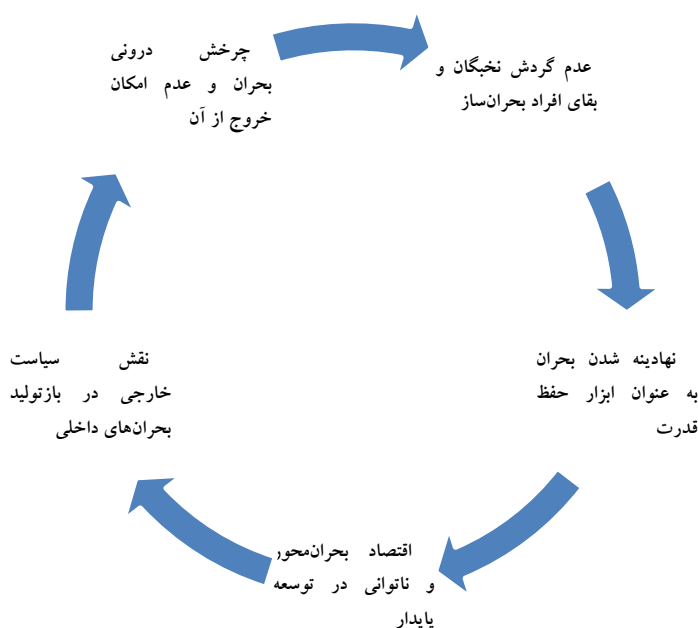
این چرخه به‌صورت خودتقویت‌شونده عمل کرده و هر بحران، زمینه‌ساز بحران‌های بعدی شده است. تحریم‌های اقتصادی که عمده‌تاً ناشی از سیاست‌های خارجی جمهوری اسلامی بوده، منجر به کاهش درآمدهای نفتی و دسترسی محدودتر به منابع ارزی شده است. به‌عنوان مثال، تحریم‌های آمریکا پس از خروج این کشور از برجام در سال ۲۰۱۸ موجب کاهش شدید صادرات نفت ایران شد (Aslan et al., 2020). این کاهش درآمد، قدرت خرید مردم را کاهش داده و باعث افزایش تورم، کاهش ارزش پول ملی و گسترش فقر شده است. از طرف دیگر، با کاهش درآمدهای ارزی، دولت برای جبران کسری بودجه به چاپ پول بدون پشتوانه و استقراض از بانک مرکزی متوسل شده که منجر به تورم فزاینده شده است. این وضعیت نارضایتی عمومی را تشدید کرده و موجب اعتراضات گسترده در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱ شده است.

در وضعیت مورد اشاره، به‌جای اصلاحات اقتصادی و سیاسی، حکومت ایران همواره از ابزارهای امنیتی و سرکوب اعتراضات استفاده کرده است. در جریان اعتراضات ۱۳۹۸، نیروهای امنیتی برای مقابله با معترضان از خشونت گسترده و قطع اینترنت استفاده کردند که منجر به کشته‌شدن مردم زیادی شد (Shahi & Abdoh-Tabrizi, 2020). این اقدامات موجب افزایش بی‌اعتمادی مردم به دولت شده و احساس ناامیدی از تغییر را در میان گروه‌های اجتماعی تقویت کرده است. در این شرایط و در وضعیتی که مشروعیت داخلی کاهش یافته، حکومت برای حفظ پایگاه قدرت خود، سیاست‌های خارجی تقابلی را تشدید کرده است. به‌عنوان نمونه، حمایت از گروه‌های منطقه‌ای نظیر حزب‌الله لبنان، حوثی‌های یمن و گروه‌های نیابتی در عراق و سوریه، باعث افزایش فشارهای بین‌المللی شده است. این سیاست‌ها موجب افزایش تحریم‌ها، کاهش سرمایه‌گذاری خارجی و در نتیجه تشدید بحران اقتصادی شده است. اینجاست که با افزایش تحریم‌ها و فشارهای خارجی، درآمدهای ارزی دوباره کاهش یافته و تورم و رکود اقتصادی ادامه پیدا کرده است. دولت ایران برای جبران این کسری منابع، به سیاست‌هایی مانند حذف ارز ترجیحی، افزایش مالیات‌های غیرمستقیم و کاهش یارانه‌ها متوسل شده که موجب افزایش هزینه‌های زندگی مردم و عمیق‌تر شدن نارضایتی‌ها شده است. وضعیت فوق، باعث موج‌های جدیدی از اعتراضات و در نهایت ادامه سرکوب‌ها شده است که امکان تکرار آن‌ها به‌طور مداوم وجود دارد.

این چرخه نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی، به دلیل ساختار حکمرانی بسته و امنیت‌محور خود، قادر به خروج از این بحران‌های به‌هم‌پیوسته نبوده است. سرکوب اعتراضات و فقدان اصلاحات ساختاری، باعث شده که راه‌حل‌های پایدار جای خود را به سیاست‌های کوتاه‌مدت و واکنشی بدهند. در این شرایط، نه‌تنها نظام قادر به حل بحران‌های خود نیست، بلکه هر بحران، بحران بعدی را تشدید می‌کند و کشور را در یک چرخه معیوب از بحران‌ها و سرکوب‌ها نگه می‌دارد. برای نمایش الگوی «قانون بقای بحران» در جمهوری اسلامی، یک نمودار چرخه‌ای طراحی می‌کنم که نشان دهد چگونه بحران‌ها در یک چرخه بسته بازتولید می‌شوند و به بقای نظام کمک می‌کنند.

شکل ۱

الگوی «قانون بقای بحران» در جمهوری اسلامی ایران



این نمودار چرخه‌ای نشان می‌دهد که چگونه عوامل مختلف، بحران‌ها را در جمهوری اسلامی بازتولید می‌کنند و مانع خروج از این وضعیت می‌شوند. هر عامل، عامل بعدی را تقویت کرده و در نهایت، بحران‌ها به صورت مداوم در ساختار نظام سیاسی و اقتصادی کشور استمرار می‌یابند.

الگوی «قانون بقای بحران» در جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که بحران‌های مداوم کشور نه صرفاً ناشی از فشارهای خارجی یا توطئه‌های بین‌المللی، بلکه محصول یک ساختار سیاسی و اقتصادی خاص است که به گونه‌ای شکل گرفته که خود بحران را بازتولید و از آن تغذیه می‌کند. برخلاف دیدگاه رایج که منشأ بحران‌های ایران را صرفاً در مداخله‌های خارجی یا دشمنی قدرت‌های جهانی جست‌وجو می‌کند، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ریشه اصلی این بحران‌ها در الگوی حکمرانی، نحوه مدیریت سیاسی و اقتصاد بحران‌محور کشور نهفته است و نباید متغیر اصلی بحران‌ها را در خارج از ایران جست‌وجو کرد. درواقع، به جای آنکه بحران‌ها به عنوان اختلالات موقتی در سیستم تلقی شوند، به نظر می‌رسد که آن‌ها به یک جزء جدایی‌ناپذیر از ساختار سیاسی و مدیریتی کشور تبدیل شده‌اند؛ به گونه‌ای که نظام حکمرانی به جای حل بحران‌ها، آن‌ها را به عنوان ابزاری برای بقای خود به کار می‌گیرد. تحلیل این عوامل نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی نه تنها توانایی حل بحران‌های خود را ندارد، بلکه به دلیل وابستگی ساختاری به آن‌ها، به نوعی در حفظ و تداوم بحران‌ها نقش دارد. در چنین شرایطی، بدون تغییرات بنیادین در نحوه حکمرانی، ساختار اقتصادی و سیاست‌های داخلی و خارجی، خروج از این چرخه بحران نه تنها دشوار، بلکه ناممکن خواهد بود. از این منظر، اصلاحات سطحی یا راه‌حل‌های مقطعی نمی‌توانند تغییری اساسی در این وضعیت ایجاد کنند؛ بلکه تنها با تغییر در الگوی حکمرانی و پذیرش یک رویکرد جدید در سیاست‌گذاری داخلی و بین‌المللی، امکان شکستن این چرخه و عبور از وضعیت بحران دائمی فراهم خواهد شد. بر این اساس، می‌توان گفت که به جای اتکا به تدابیر کوتاه‌مدت، باید اصلاحات هم‌زمان در حوزه انضباط مالی، استقلال نسبی نهادهای تصمیم‌گیر اقتصادی، کاهش تمرکز قدرت، تقویت شفافیت، گردش نخبگان، تنش‌زدایی در سیاست خارجی و اولویت‌دادن به تولید و سرمایه‌گذاری پایدار در دستور کار قرار گیرد. بر این مبنا، شکستن چرخه بحران تنها زمانی ممکن خواهد بود که بقا، از مسیر حل مسئله تعریف شود، نه از مسیر تعویق مسئله و ماندگاری بحران‌سازان؛ زیرا در غیر این صورت، هر راه‌حل مقطعی خود به منشأ بحران بعدی تبدیل خواهد شد.

نتیجه‌گیری

درحالی‌که رویکرد غالب، بحران‌های جمهوری اسلامی ایران را عمدتاً ناشی از عوامل بیرونی همچون تحریم‌های بین‌المللی، تهدیدهای امنیتی و مداخلات خارجی می‌داند، این مقاله نشان داد که بحران‌های ایران بیش از آنکه محصول فشارهای خارجی باشند، در نتیجه یک الگوی درونی و ساختاری بازتولید می‌شوند. به بیان دیگر، جمهوری اسلامی نه صرفاً قربانی شرایط بین‌المللی، بلکه کنشگری است که با اتخاذ تصمیمات خاص و سازوکارهای حکمرانی خود، در شکل‌گیری و تداوم بحران‌ها نقش محوری ایفا می‌کند.

تحلیل این پژوهش، بر اساس بررسی ۶ عامل کلیدی، نشان می‌دهد که بحران‌ها در جمهوری اسلامی ایران نه تنها مدیریت نمی‌شوند، بلکه به عنوان بخشی از مکانیسم بقا در ساختار سیاسی - اقتصادی کشور نهادینه شده‌اند. نخست، مصلحت‌محوری در حکمرانی موجب شده که تصمیم‌گیری‌های کلان سیاسی و اقتصادی نه بر اساس یک برنامه‌ریزی راهبردی و پایدار، بلکه بر مبنای مصلحت‌های مقطعی و بقای ساختار قدرت انجام شود که خود منشأ ایجاد بحران‌های پی‌درپی است. دوم، عدم گردش نخبگان و بقای چهره‌های بحران‌ساز در قدرت، باعث استمرار همان سیاست‌ها و اشتباهات گذشته شده و امکان اصلاح و تغییر واقعی را محدود کرده است. سوم، بحران به عنوان یک ابزار حفظ قدرت عمل کرده و به جای آنکه حل شود، در بسیاری از مواقع از آن برای کنترل فضای داخلی و مدیریت مخالفت‌ها بهره گرفته شده است. چهارم، اقتصاد ایران بر پایه الگوی بحران‌محور شکل گرفته و دولت‌ها به جای ایجاد توسعه پایدار، از شرایط بحرانی به عنوان توجیهی برای ناکارآمدی‌های

اقتصادی و کنترل فضای اجتماعی استفاده کرده‌اند. پنجم، سیاست خارجی ایران به گونه‌ای عمل کرده که نه تنها بحران‌های خارجی را کاهش نداده، بلکه به عاملی در بازتولید بحران‌های داخلی تبدیل شده است. ششم، بحران‌ها در یک چرخه بسته و درونی حرکت می‌کنند که خروج از آن، بدون اصلاحات ساختاری و تغییر در الگوی حکمرانی، عملاً غیرممکن است.

بر این اساس، برخلاف دیدگاه غالب که بحران‌های ایران را ناشی از توطئه‌های خارجی یا صرفاً خطاهای مدیریتی مقطعی می‌داند، این مقاله نشان داد که بحران‌ها در جمهوری اسلامی یک الگوی ساختاری و نهادینه دارند. بنابراین، هرگونه راه‌حل برای خروج از این چرخه نمی‌تواند صرفاً به تغییر سیاست‌های جزئی یا تغییر افراد محدود شود، بلکه نیازمند بازنگری در مبانی حکمرانی، الگوی تصمیم‌گیری و سازوکارهای اقتصادی و سیاسی کشور است. بدون چنین تغییری، جمهوری اسلامی همچنان در چرخه‌ای از بحران‌های پی‌درپی گرفتار خواهد ماند که امکان برون‌رفت پایدار از آن وجود ندارد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافع وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.
- Alemzadeh, M. (2023). Iran Protests and Patterns of State Repression. *Iranian Studies*, 56(3), 557-561.
- Aslan, M., Aslan, K., & Rashid, Y. (2020). *Economic and Socioeconomic Consequences of US Sanctions on Iran*.
- Beshkhor, M. (2021). Foreign Currency Allocation during the Sanctions Period. *Economic Security Scientific Monthly*, 9(10), 51-68.
- Deutsche, W. (2023). Israel: Iran Gives Hezbollah in Lebanon \$700 Million Annually. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com>
- Gambrell, J. (2025). Iran Supreme Leader Criticizes Proposed Nuclear Talks with US, Upending Push to Negotiation. *Associated Press*.
- Ghodsi, M., Astrov, V., Grieveson, R., & Stehrer, R. (2018). *The Iranian Economy: Challenges and Opportunities*.
- Hartley, T. (2024). State Crisis Theory: A Unification of Institutional, Socio-Ecological, Demographic-Structural, World-Systems, and Revolutions Research. *Clodynamics*, 15(1).

- Hausmann, R., & Rodríguez, F. (2015). Understanding the Collapse: Venezuela's Experience in Cross-National Perspective. In *Venezuela Before Chávez: Anatomy of an Economic Collapse* (pp. 425).
- Juneau, T. (2016). Iran's Policy towards the Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment. *International Affairs*, 92(3), 647-663.
- Khosravi, M. A., & Fard, S. S. (2016). The Ruling Elite Political Culture in Contemporary Iran. *Open Journal of Political Science*, 6(3), 274-283.
- Lob, E. (2024). The Security-Development Nexus and the Jina Mahsa Amini Protests in Iran's Border Provinces. *Iranian Studies*, 57(2), 317-322.
- Mohseni, E., Gallagher, N., & Ramsay, C. (2022). *Iranian Public Opinion after the Protests*.
- Oakes, G. (2003). Max Weber on Value Rationality and Value Spheres: Critical Remarks. *Journal of Classical Sociology*, 3(1), 27-45.
- Rafiei Bahabadi, M. (2022). A Sociological Explanation of Recent Protests: ISPA CEO Says the Accumulation of Anger Is Caused by Neglect of Demands. *Islamic Republic News Agency*.
- Shahi, A., & Abdoh-Tabrizi, E. (2020). Iran's 2019-2020 Demonstrations: The Changing Dynamics of Political Protests in Iran. *Asian Affairs*, 51(1), 1-41.
- Stern, E. K. (2003). Crisis Studies and Foreign Policy Analysis: Insights, Synergies, and Challenges. *International Studies Review*, 5(2), 183-202.